

ASPECTE ALE STANDARDULUI DE VIAȚĂ ÎN ROMÂNIA ULTIMILOR ZECE ANI

ADINA MIHĂILESCU

BUNĂSTAREA ECONOMICĂ – COMPONENTĂ A CALITĂȚII VIEȚII

Cu două secole în urmă, Adam Smith afirma că, în virtutea principiului „mâinii invizibile” a economiei de piață, cei ce își urmăresc propriul interes într-o economie competitivă promovează, de fapt, bunăstarea populației. Datorită intervenției mâinii invizibile, dificultățile și dezordinea dintr-o economie competitivă devin o forță potențială pentru creșterea venitului și standardului de viață.

Una dintre cele mai mari realizări în economiile moderne a fost înțelegerea sensului exact al argumentului lui Adam Smith, și mai importantă fiind însă înțelegerea conceptului de „bunăstare a populației”. Fiecare om are propria sa concepție despre ceea ce înseamnă bunăstare pentru societate, dar economiștii sunt preocupați în primul rând de eficiență. Economia eficientă este economia în care valoarea maximă de consum satisfăcută se realizează din resursele societății. Mai exact, eficiența alocată (câteodată denumită „eficiența Pareto” sau „eficiență”, pe scurt) se realizează atunci când crește satisfacția unei persoane fără a se reduce satisfacția alteia. Altfel spus, o situație eficientă este aceea în care cineva o poate duce mai bine fără să facă altcuiva rău.

Realizarea unor rezultate deosebite presupune resurse umane, resurse materiale și tehnologie de vârf, dar și o schemă de organizare ingenioasă care conduce la soluții superioare pe piața concurențială. Rezultatele de pe piață se regăsesc apoi în sfera consumului devenit diversificat și suficient pentru toate gusturile și preferințele.

În contextul actual, o economie nu se mai poate baza numai pe „teoria mâinii invizibile” enunțată la începuturile pieței libere de Adam Smith, ci trebuie să se bazeze și pe intervenția statului în economie, ca urmare a complexității problemelor și a imposibilității de rezolvare a acestora doar prin mecanismele clasice de piață, respectiv cerere și ofertă. Indiferent de interesul manifestat în secțiunile producției, circulației, repartiției și consumului, un stat al bunăstării are două roluri fundamentale: unul politic și altul economic.

Din punct de vedere **politic**, statul trebuie să apere drepturile oamenilor, cum ar fi unul dintre cele mai importante drepturi în orice societate, dreptul la muncă, dar și dreptul la asistență socială în caz de bătrânețe, în caz de boală, dreptul la alte servicii sociale.

Al doilea rol, cel **economic**, conduce la intervenția statului în reglarea jocului forțelor de pe piața liberă, în vederea:

- garantării unui venit minim indivizilor și familiilor acestora, echivalent cu posibilitatea de supraviețuire;
- protejării populației în confruntarea cu șomajul, inflația, boala etc.;
- accesului populației la un standard de viață cât mai ridicat, în raport cu o gamă predeterminată de bunuri și servicii.

Prin asigurarea unor condiții economice prospere se favorizează și se dezvoltă relațiile sociale, culturale, morale, intelectuale, religioase etc., ajungându-se la ceea ce specialiștii numesc **economia bunăstării**.

Ideea de bunăstare a fost dintotdeauna în atenția cercetătorilor. Formularea ei a fost însă făcută de-a lungul timpului de pe poziții și în condiții de referință diferite. Bunăoară, „bunăstarea economică” este, în concepția lui Niță Dobrotă, „acea parte a bunăstării umane care rezultă din consumarea de bunuri și servicii. Aceasta poate fi privită ca bunăstare a indivizilor (familiilor) și ca bunăstare a grupurilor (inclusiv a popoarelor)”¹.

O altă definiție a bunăstării, ce nuanțează condițiile social-istorice, este enunțată de economistul și viitorologul B. de Jouvenel astfel: „un ansamblu de posibilități oferite individului de către societate spre a-și desfășura existența în condiții optime, spre a dispune de produsele ei și spre a-i utiliza serviciile în concordanță cu trebuințele și dorințele proprii”².

Polii de referință ai bunăstării sunt societatea și individul. Armonizarea și coordonarea acestora se realizează pe etaje multiple, cu mijloace diferite, având la bază anumite concepții. În gândirea economică și umanistă referitoare la problema bunăstării s-au desprins de-a lungul timpului mai multe opinii. Una dintre acestea este concepția lui Albert Schweitzer, conform căreia bunăstarea se fundamentează pe **respectul vieții**, a tot ceea ce contribuie la dezvoltarea optimă a capacităților specific umane.

Doctrina concurenței pure și perfecte, corelate cu maximizarea satisfacției, având ca reprezentant pe Leon Walras³, consideră că piața este locul de confruntare între actorii sociali (în condiții de concurență) și de obținere a maximului de satisfacție, care, la rândul ei, va fi conferită de utilitatea marginală a produsului. În modelul echilibrului economic general, Walras pleacă de la ideea că în economia de piață există practic **două piețe**: cea a **produselor**, care este și cea mai importantă, întrucât cererea de produse pentru satisfacerea nevoilor consumatorilor declanșează întregul proces economic, și cea a **serviciilor productive**, furnizate de muncă, pământ și capital.

¹ Niță Dobrotă, *Economie politică*, București, Editura Economică, 1997, p. 274.

² Bertrande de Jouvenel, *Progresul în om*, București, Editura Politică, 1983.

³ Leon Walras, *Elements of pure economics*, London, Allen & Unwin, 1954.

Fiecare dintre piețe, ca și interdependența lor, sunt guvernate de aceleași legi de echilibru. Canalul pe care se transmit schimbările de pe diferitele piețe și mijlocul prin care se realizează echilibrul general și parțial îl constituie oscilația prețurilor în funcție de raportul cerere și ofertă.

Locul cel mai important în cadrul modelului economic walrasian îl ocupă întreprinzătorul, care face legătura între piețele diferite și ia decizii privind alocarea rațională, eficientă a resurselor. Pe piața serviciilor el apare în calitate de cumpărător de factori de producție, iar pe piața produselor, în calitate de vânzător de bunuri finale și intermediare.

După cum spune Walras, întreprinzătorul se găsește într-o situație paradoxală în ceea ce privește rezultatele obținute, astfel: dacă procesele economice se desfășoară normal, el plătește serviciile factorilor de producție (munca, pământul, capitalul) la prețul normal după utilitatea lor finală; apoi, vinde produsele fabricate cu ajutorul acestor factori la prețuri care îi permit să recupereze cheltuielile făcute cu achiziționarea factorilor de producție, deci costul de producție este egal cu prețul de vânzare și în principiu nu există profit; dacă în realitate se formează, totuși, un profit, prin diferența dintre prețul de vânzare și prețul de cost, acesta este numit de Walras „rentă de dezechilibru”, urmare a faptului că la un anumit nivel al economiei există unele piedici (forme de monopol) în calea liberei concurențe.

Creșterea ofertei din produsele respective pe piață poate fi cumpărată cu veniturile existente, cu alte cuvinte creșterea ofertei atrage după sine creșterea cererii corespunzătoare, făcând imposibile crizele economice.

Prin urmare, teoria echilibrului general este expresia mai sofisticată a concepției liberale clasice, și anume „teoria mâinii invizibile”, cu autoreglarea spontană a economiei de piață, utilizată de A. Smith.

V. Pareto îmbogățește teoria prețurilor prin înlocuirea termenului de utilitate – folosul ce rezultă dintr-un bun economic pentru individ – cu cel de **ofelimitate**⁴, care indică dorința și plăcerea individului decurgând din acel bun. În concepția lui V. Pareto, individul este acela care, prin intermediul dorințelor și preferințelor sale reprezintă factorul etalon al economiei bunăstării; el are o poziție neutră în fața influențelor pieței, rămânând imperturbabil la orice imixtiuni ale socialului.

Acestor puncte de vedere le putem adăuga și poziția lui Jeremy Bentham⁵, reformatorul social britanic, care afirmă că utilul trebuie să fie singurul criteriu al condiției umane și legislației și, în consecință, el trebuie să înlocuiască pe de-a întregul noțiunea de bine.

În legătură organică cu bunăstarea, dar definit mai exact prin valori cuantificabile, și totodată, mai bine corelat cu obiectivele atât de variate ale proceselor social-economice, este **conceptul de calitate a vieții**. Surprinzând

⁴ Vilfredo Pareto, *Manuel d'économie politique*, Paris, Girard et Brière, 1909.

⁵ Jeremy Bentham, *Jeremy Bentham's economic writings*, London, Allen & Unwin, 1952-1954.

complexitatea acestui concept, Cătălin Zamfir⁶ sublinia într-una dintre lucrările sale că „denumirea de «calitate a vieții» sugerează prezența unui *concept evaluativ*. El nu se referă la o clasă oarecare de obiecte, cum fac *conceptele descriptive*, ci la evaluarea acestora: cât de bune sau de rele sunt ele, care este calitatea, pentru om, a lor. Structura conceptului de calitate a vieții va fi deci formată din două elemente distincte:

a) *o stare* – «viața» oamenilor așa cum este ea la un moment dat și

b) *un set de criterii de evaluare (valori)* în raport cu care starea vieții este evaluată ca fiind bună sau nu”.

Calitatea vieții se apreciază pe baza unor indicatori ce pun în evidență **condițiile materiale** (locuință, venituri, buget, aprovizionare, gradul de valorificare a resurselor, conservarea bunurilor etc.), **factorii biologici** (sănătate, asistență sanitară, calitatea mediului înconjurător etc.), **condițiile sociale** (libertate, posibilități de afirmare, justiție socială și altele) și **condițiile cultural-spirituale** (accesul la educație, circulația și folosirea cunoștințelor, accesul la informație, nivelul ambianței culturale etc.). Desigur, acești indicatori ne oferă o **imagine obiectivă** a calității vieții.

Calitatea vieții are însă și o **latură subiectivă**, resimțită de populația respectivă în funcție de zona geografică, istoria țării respective, tradiții, obiceiuri, nivelul de civilizație și cultură, idealuri etc.

Materializarea calității vieții presupune punerea în valoare a resurselor economice. Între acestea, cea mai importantă este bugetul de stat, care este limitat și care, de aceea, se completează cu resurse local-teritoriale, de la unități social-economice, dar și de la organizații nonprofit sau voluntare de tip filantropic. Resurselor mai sus amintite li se adaugă și resurse noneconomice de tipul contribuțiilor voluntare pentru protecția mediului, amenajarea spațiilor cultural-sportive și de recreere etc., stimularea unor forme de întraajutorare a copiilor, bătrânilor, construcții de locuințe prin inițiative locale ș.a.

Practic, calitatea vieții se asigură prin politici sociale privind:

- **Condițiile de muncă.** Această componentă a calității vieții prevede mai întâi asigurarea unui loc de muncă pentru fiecare individ, pe măsura posibilităților societății, dar și a pregătirii profesionale a persoanei respective, protejarea acesteia de condiții de muncă dificile, cum ar fi: mediul poluant, lucrul la temperaturi înalte, la înălțime etc.

- **Condițiile de viață.** Baza condițiilor de viață sunt veniturile. De aici, între altele, preocupările legislative și sindicale pentru asigurarea unui venit minim necesar acoperirii cheltuielilor presupuse de satisfacere a necesităților de consum.

⁶ Cătălin Zamfir, *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei Române, 1984, p.17.

- **Protejarea grupurilor sociale defavorizate.** (Copii ce provin din familii dezorganizate, copii cu handicap, bătrâni fără pensii sau cu pensii foarte mici, șomeri etc., toți cei care nu ar putea trăi decent fără o politică a subsidiarității).

- **Asigurarea satisfacerii nevoilor educaționale, de sănătate, spirituale** care nu pot fi satisfăcute prin mijloace personale, cum ar fi: învățământ, cultură, asistență sanitară, petrecerea timpului liber.

În prezent, România se confruntă cu probleme mai complexe, în noul context al globalizării, în care o țară nu mai poate să țină seama numai de propria strategie de dezvoltare și este obligată să ia în considerare raporturile de interdependență ce se manifestă la scară mondială. Din această interdependență național-internațional, în afara unor avantaje, vor rezulta inevitabil costuri economice și sociale suplimentare.

UNELE CONSECINȚE MACROSOCIALE ALE INTEGRĂRII ROMÂNIEI ÎN STRUCTURILE UNIUNII EUROPENE

Integrarea organică a oricărei țări într-o uniune continentală presupune, așa cum a demonstrat-o realitatea, un proces de pregătire mai mult sau mai puțin îndelungat, în decursul căruia are loc „acomodarea” sa la o nouă realitate. Un asemenea proces a fost necesar în faza constituirii Comunității Economice Europene, devenită Uniunea Europeană, și continuă și în prezent atât în țările membre cât și în cele asociate, care acced la calitatea de membru al acestei uniuni. Depunându-și candidatura de a deveni membre după ce integrarea între vechii parteneri a atins un anumit grad, țările asociate beneficiază, pe de o parte, de experiența dobândită de primele, iar pe de altă parte, sunt obligate să facă eforturi mai mari, deoarece se integrează într-un organism aflat în stadiu avansat de constituire, cu structuri parțial armonizate și în care predomină țări dezvoltate din punct de vedere economic (Germania, Marea Britanie, Franța, Olanda, Suedia, Belgia, Italia etc.).

Printre schimbările pe care trebuie să le facă o țară candidată la integrare se înscriu, între altele:

- **Schimbări în legislație.** Aceste schimbări au în vedere alinierea sistemului de legi la legile care se aplică în întreaga uniune, începând cu cele care reglementează relațiile dintre cetățenii fiecărei țări, continuând cu cele care vizează raporturile economice și de altă natură și terminând cu cele care se referă la relațiile interstatuale;

- **Schimbarea sistemului de instituții,** măsură impusă de necesitatea asigurării de corespondenți naționali apți să colaboreze competent și eficient cu organisme naționale din celelalte țări și cu cele supranaționale;

- **Schimbări în structura proprietății.** Asemenea schimbări au menirea să confere economiei naționale un suport similar cu cel al economiei țărilor membre ale Uniunii pentru a se putea manifesta aceleași mecanisme economice;

- **Schimbări în structura economiei,** în cadrul ramurilor și al subramurilor, în vederea adaptării economiei naționale la cerințele diviziunii internaționale a muncii impuse de o complementaritate nouă, în cadrul căreia România, ca de altfel fiecare țară, să participe cu activități diverse și de complexitate ridicată. Uniunea, în ansamblul său, se vrea tot mai puternică din punct de vedere economic și nu numai. Or, acest lucru este realizabil în condițiile în care fiecare țară componentă oferă produse și servicii competitive la nivel mondial. Slăbiciunile mari existente în economia unei țări se reflectă negativ asupra ansamblului, și de aceea este greu ca o asemenea țară să-și găsească locul în Uniune;

- **Schimbări în politica valutară** pentru a asigura agenților economici și celorlalți agenți interni, precum și populației, o mobilitate mai mare în relațiile din interiorul și din afara Uniunii;

- **Schimbări în mentalitate.** Acest proces este deosebit de important pentru ca economia românească să atingă performanțe similare cu cele ale economiilor avansate și să se dezvolte în corelație cu unele dintre schimbările menționate mai sus, între care locul principal îl ocupă modificarea structurii proprietății.

Întregul evantai de schimbări impus de integrarea României în Uniunea Europeană implică anumite costuri pe toate planurile, atât la nivelul țării, cât și al fiecărui individ, iar dimensiunile acestor costuri sunt încă greu de estimat în prezent. Cele mai mari costuri decurg din necesitatea ajustărilor de natură economică, ajustări care generează, la rândul lor, consecințe de ordin social.

Schimbările din structura economiei, a ramurilor și subramurilor vor avea un impact foarte mare asupra populației, deoarece aceste schimbări se vor manifesta prin restrângerea sau chiar dispariția unor activități, prin apariția sau dezvoltarea altora, prin lărgirea sau îngustarea ariei de acțiune a unor profesii etc. Cu o forță deosebită va acționa asupra economiei naționale – și în ultimă instanță, asupra situației populației autohtone – concurența pe care o vor exercita firmele străine. Reducerea tarifelor vamale și mai târziu eliminarea totală a acestor tarife vor favoriza amplificarea concurenței pe piața internă, cu consecințe benefice, dar și cu implicații negative asupra activității economice interne și asupra pieței forței de muncă. Această piață va fi influențată (pozitiv și negativ) și de libera circulație a persoanelor între țările membre ale Uniunii Europene.

Aderarea țării noastre la Uniunea Europeană implică schimbări însemnate nu numai în industrie, ci și în alte ramuri ale economiei, inclusiv în agricultură. Infrastructura transporturilor poate fi considerată ca o verigă esențială în ansamblul schimbărilor care vor permite integrarea organică a României în Uniune. Costurile care vor decurge din aceste schimbări vor fi atât de natură economică (cele impuse de închiderea unor capacități, de reprofilarea și re tehnologizarea altora), cât și sociale (cele care vizează anumite segmente de populație). Acestea din urmă se vor

manifesta sub forma dificultăților ce vor apărea în viața unor persoane și familiilor lor, cât și în mărimea fondurilor de care trebuie să dispună statul pentru a le asigura acestora (prin redistribuire) o viață suportabilă.

Integrarea României în UE este deci un proces complex cu implicații multiple. Calitatea vieții, reflectare condensată a situației economico-sociale care caracterizează o societate la un moment dat, va fi printre aspectele puternic influențate de procesul aderării și, apoi, de apartenența țării noastre la UE. Desigur, costurile aderării nu sunt neglijabile, dar ele vor fi depășite de beneficii.

EVOLUȚIA PERCEPȚIEI UNOR ASPECTE ALE CALITĂȚII VIEȚII ÎN ULTIMUL DECENIU

Atunci când într-o societate apar dificultăți în rezolvarea problemelor economice, politice, sociale, culturale, educaționale, acestea își arată efectele și asupra membrilor săi.

Spre exemplu, în cercetarea *Diagnoza calității vieții*⁷ desfășurată în fiecare an, începând cu 1990, la nivel național, pe eșantioane reprezentative multistadiale, s-au urmărit aspecte ale vieții populației din mediile urban, suburban și rural, din care s-au desprins concluzii extrem de interesante privind evoluția unor probleme precum veniturile familiilor, fluctuațiile de pe piața muncii și șansa de a ocupa un loc de muncă, lipsurile materiale și necesitatea sporirii câștigurilor, condițiile de viață și percepția subiectivă în ceea ce privește realizările de până acum ale persoanelor intervievate și ale familiilor acestora. În continuare, vom urmări cum a evoluat în ultimul deceniu percepția persoanelor intervievate asupra unor aspecte semnificative pentru perioada tranziției, așa cum s-a conturat din anchetele realizate în cadrul programului amintit.

Una dintre întrebările chestionarului se referea la „posibilitatea de a obține un loc de muncă?” în noua conjunctură economică, iar răspunsurile primite au fost următoarele:

Tabelul nr. 1

Posibilitatea obținerii unui loc de muncă (*Diagnoza calității vieții*)

Diagnoza / Percepția subiecților	- 1990 - cifre absolute relative		- 1996 - cifre absolute relative		- 1999 - cifre absolute relative	
foarte scăzută	335	16,5	457	30,3	457	38,2
scăzută	205	10,1	617	40,9	512	42,8
nici ridicată, nici scăzută	464	22,8	247	16,3	132	11,1
ridicăată	601	29,6	105	6,9	55	4,6
foarte ridicată	45	2,2	9	0,6	4	0,3

⁷ *Diagnoza calității vieții*, anchete 1990-1999, coordonator program ICCV, prof. univ. dr. Ioan Mărginean.

nonrăspuns	383	18,8	75	5,0	35	3,0
Total	2033	100,0	1510	100,0	1195	100,0

De obicei, familiile și persoanele cele mai afectate sunt cele cu venituri mici, cu un grad scăzut de pregătire școlară și, implicit, cu oportunități reduse pentru integrarea utilă în societate. Indiferent de mediul în care se locuiește se constată faptul că un venit sigur se obține greu, iar un loc de muncă este un obiectiv și mai greu de atins. După cum se observă în tabelul 1 unde sunt prezentate date din cercetarea *Diagnoza calității vieții*, ponderea celor ce consideră oportunitatea obținerii unui loc de muncă „foarte scăzută” și „scăzută” este de 16,5% la începutul intervalului, ca la sfârșitul celor zece ani ponderea celor încadrați la acest tip de apreciere subiectivă să crească de peste două ori (38%).

Aprecierii celor ce se aflau la mijlocul scalei subiective „nici ridicată, nici scăzută” scade considerabil, practic la jumătate, de la 22,8% în 1990 la 11,1% în 1999. Interesant este faptul că dintre persoanele intervievate care la început „nu știau” sau „nu puteau” evalua corect situația (18,8%) pe parcursul intervalului au putut să răspundă, ca urmare a nesiguranței de pe piața muncii resimțită fără nici o rezervă din partea respondenților. La sfârșitul intervalului, numai 3% din persoane nu au răspuns.

De altfel, la întrebarea din *Diagnoza calității vieții*: „Cum estimați veniturile totale ale dvs.?” , chiar și pentru cei care au un loc de muncă situația devine din ce în ce mai grea. Veniturile sunt nesatisfăcătoare – aprecieri date prin calificativele „foarte proaste” și „proaste” în tabelul 2 – de 32,1% din respondenții anului 1990 și pentru jumătate din populația investigată a anului 1996 (57,0%), procent care se menține constant până la sfârșitul intervalului luat ca analiză, anul 1999, când aceleași nemulțumiri le întâlnim la 56,0% din persoanele cercetate.

Se reduce numărul nonrăspunsurilor, astfel că în cei zece ani ai intervalului analizat, nesiguranța și nemulțumirile devin o certitudine pentru tot mai mulți.

Tabelul nr. 2

Percepția veniturilor obținute (*Diagnoza calității vieții*)

Diagnoza / Percepția subiecților	- 1990 -		- 1996 -		- 1999 -	
	absolute	relative	absolute	relative	absolute	relative
foarte proaste	216	10,6	330	21,9	230	19,3
proaste	436	21,5	530	35,1	439	36,7
satisfăcătoare	995	48,9	458	30,3	373	31,2
bune	282	13,9	142	9,4	139	11,6
foarte bune	67	3,3	12	0,8	6	0,5
nonrăspuns, nu știu	37	1,8	38	2,5	8	0,7
Total	2033	100,0	1510	100,0	1195	100,0

Deși veniturile sunt greu de obținut, datele conduc la concluzia că posibilitatea de a-ți afirma libera inițiativă, investirea, moștenirea unor averi, dotarea locuințelor cu aparatură electrocasnică modernă etc. au fost din plin gustate de multe dintre persoanele intervievate în cadrul cercetării *Diagnoza calității vieții*, (numai că, desigur, aceste lucruri s-ar dori într-o măsură mai mare și mai diversificată de către fiecare).

Tabelul nr. 3

Diagnoza / Percepția subiecților	- 1990 -		- 1996 -		- 1999 -	
	absolute	relative	absolute	relative	absolute	relative
foarte nemulțumit	113	5,6	136	9,0	129	10,8
nemulțumit	328	16,1	422	28,0	398	33,3
nici nemulțumit, nici mulțumit	966	47,5	504	33,4	371	31,0
mulțumit	528	26,0	429	28,4	279	23,3
foarte mulțumit	85	4,2	17	1,1	15	1,3
non-răspuns	13	0,6	2	0,1	3	0,3
Total	2033	100,0	1510	100,0	1195	100,0

Nemulțumirea se accentuează în decursul celor zece ani ai intervalului în ceea ce privește „aprecierea vieții de zi cu zi”. Răspunsurile de „nemulțumit” și „foarte nemulțumit” erau date în 1990 de o pătrime din populația investigată: 21,7% (vezi tabelul 4). Ponderea acestor răspunsuri crește în 1996 la 37% din respondenți, ca la sfârșitul anului 1999 să ajungă la 44,1%, adică practic să se dubleze față de începutul intervalului luat în analiză.

Concluzia care s-ar desprinde ar fi că, deși populației i se oferă pe piață o diversitate de bunuri și servicii, lipsa resurselor financiare conduce la neîmpliniri ale indivizilor și familiilor acestora în ceea ce privește dorințele, idealurile fiecăruia. Tot ca o consecință a lipsurilor materiale, educaționale, morale etc. cerșitul, prostituția, consumul de droguri, abandonurile școlare etc. sunt grave aspecte sociale, care uneori nu mai pot fi soluționate de individ, ci necesită acțiune din partea instituțiilor specializate ale statului sau ale altor organizații non-guvernamentale, însă politicile sociale în domeniul populației și familiei sunt costisitoare și ele pot fi practicate pe scară largă doar în țările relativ bogate, cu creștere economică și cu o relativă bunăstare.